

Cervantes in de Nederlanden tot 1746

MAXIM P.A.M. KERKHOF

"Het is dus waar dat er 'n geschiedenis over mij bestaat?" Wanneer Don Quichot na zijn tweede uittocht enige tijd thuis verblijft, komt hem ter ore, dat al zijn avonturen als dolend ridder te boek zijn gesteld. "En was het een moor en wijzeman die haar schreef?" Het antwoord op deze vragen weet de baccalaureus Sansón Carrasco, die in Salamanca heeft gestudeerd: "Het is zo waar, señor [...] dat er naar mijn mening op het ogenblik meer dan twaalfduizend exemplaren van deze historie gedrukt zijn, getuige Portugal, Barcelona en Valencia, waar zij ter perse werden gelegd; het heet zelfs dat zij thans in Antwerpen wordt gedrukt, en het wil mij zo voorkomen dat er geen volk en geen taal zal wezen waarin zij niet wordt overgezet".

In het derde hoofdstuk van het tweede deel van *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (verschenen in 1615, tien jaar na het eerste deel) neemt Mignel de Cervantes de gelegenheid waar om de verspreiding van zijn werk onder de aandacht te brengen. Voor wat betreft de Nederlanden valt op te merken, dat er in Antwerpen tussen 1605 en 1615 geen Spaanse uitgave van de *Don Quijote* werd vervaardigd; wél rollen er in die periode twee uitgaven van de drukpersen van Rogier Velpius en Hubert Antoine in Brussel¹.

El ingenioso hidalgo don Quixote de la Mancha. Compuesto por Mignel de Cervantes Saavedra. Dirigido al Duque de Bejar, Marques de Gibraltar...En Brvscelas, por Rogier Velpius impressor de sus Aliezas, en l'Aguila de oro, cerca de Palacio, Año 1607

en

El ingenioso hidalgo don Quixote de la Mancha. Compuesto por Mignel de Cervantes Saavedra. Dirigido al Duque de Bejar, Marques de Gibraltar...En Brvscelas, por Rogier Velpius y Huberto Antonio, impressores de sus Aliezas, en l'Aguila de oro, cerca de Palacio. Año 1611.

De eerste Antwerpse editie, uitgegeven door Jérôme en Jean-Baptiste Verdussen, dateert van 1670²:

Vida y hechos del Ingenioso Cavallero Don Quixote de la Mancha, compuesta por Mignel de Cervantes Saavedra. Parte Primera, [Parte Segunda], Nueva Edición, corregida y ilustrada con diferentes Estampas muy donosas, y apropiadas a la materia. Em Amberes. En Casa de Geronymo y Juan-bautista Verdussen. Año 1670.

Tussen 1611 en 1670 verschijnen er in Brussel nog eens drie Spaansstalige uitgaven: 1616 (tweede deel), 1617 (eerste deel) en 1662; na het verschijnen van de editie van de Verdussens in 1670 wordt het boek nog eenmaal in Brussel op de persen gelegd (1671); in Antwerpen volgen er zeven edities: 1673/1672, 1697 (2 edities), 1719 (3 edities) en 1770³.

In de Noordelijke Nederlanden werd de *Don Quijote* in 1744 in Den Haag uitgegeven⁴.

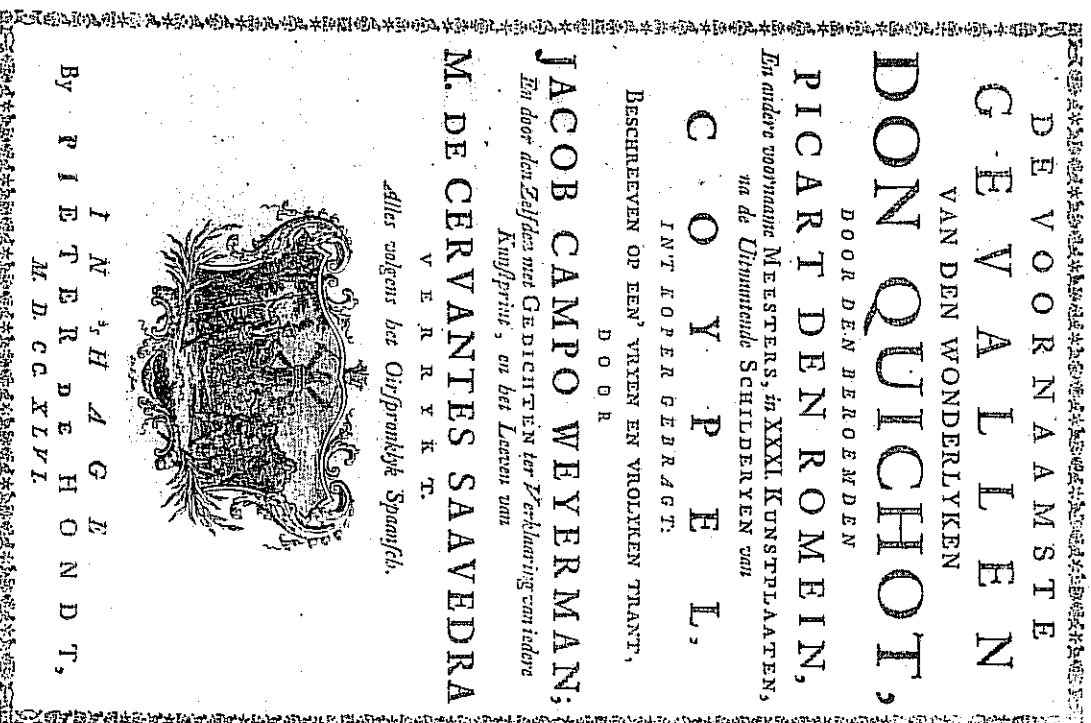

Abb. 1: De titelpagina van de folio-editie (foto: Koninklijke Bibliotheek)

Vida y hechos... Con muy bellas estampas, gravadas sobre los Dibujos de Coppel, primer Pintor de el Rey de Francia. En quatro Tomos. Por P. Gosse y A. Morjans. M.D.C.C.XLIV.

Uit het feit dat kort na het verschijnen van het eerste en het tweede deel van de *Don Quijote* Spaanstalige uitgaven verschenen in de Zuidelijke Nederlanden mag echter geenszins worden geconcludeerd, dat Cervantes' meesterwerk meteen al een grote populariteit genoot in de Lage Landen. Het spreekt vanzelf dat er in Brussel en Antwerpen exemplaren werden verkocht aan Spaanstalig en Spaans lezend publiek. Maar het overgrote deel van de oplagen verdween naar de Franse (Parijs, Lyon), Duitse (Leipzig, Frankfurt), en natuurlijk vooral de Spaanse boekemarkt.

Al vrij snel verschenen er in Europa vertalingen van de *Don Quijote*: de eerste Engelse vertaling, door Thomas Shelton, dateert van 1612; van de hand van César Oudin verscheint in 1614 de eerste Franse vertaling; in 1621 vertaalt Pahsch Basteln von der Sohle het werk in het Duits, en de eerste Italiaanse vertaling, door Lorenzo Franciosini Fiorentini, verscheint in 1622. Drie jaar na het verschijnen van het tweede deel van de *Don Quijote* in Spanje wordt François de Rossets vertaling in het Frans gepubliceerd, en voor wat betreft het Engelse taalgebied neemt Thomas Shelton ook de vertaling van dit tweede deel voor zijn rekening (1620). De grote populariteit die de *Quijote* genoot, kan algemeen worden aan de ononderbroken reeks van vertalingen⁵.

Ook Cervantes' *Voorbeeldige Novellen* (*Novelas ejemplares*); voor het eerst uitgegeven in 1613 te Madrid) wekten al snel de belangstelling van het Franse, Duitse, Engelse en Italiaanse lezerspubliek. De Franse vertaling dateert van 1615, de Duitse (van de novelle *Rinconete en Cortadillo*) van 1617, de Italiaanse van 1626, en de Engelse van 1640.

In 1653 verscheen een vertaling in het Nederlands uit het Frans van de hoofdstukken XXXIII-XXXV en XXVII-XXIX van de *Don Quijote*, tezamen met de novellen *Rinconete en Cortadillo*, *De kracht van het bloed* (*La fuerza de la sangre*) en *Mevrouw Cornelia* (*La señora Cornelia*), door Hendryk J. Takama:

Vyf Nieuwichten, Vyf die van d'Heer Michiel Servantes van Saverdra. Uyt het Frans vertuytst door H.J.T. t'Amsterdam, By Gerri van Goedeseberg, Boekverkooper op 't Waier, aan de Nieuwebrug, in de Delfse Bybel, 1653.

Takama gebruikte de Franse vertaling van M. Audiguer en F. de Rosset⁶, zoals hij in zijn *Voor-reeden* vermeldt.

De eerste volledige Nederlandse vertaling van de *Don Quijote* (eerste en tweede deel), van de hand van Lambert van den Bos, ziet het licht in 1657, onder de titel:

Den Verstantigen Vrooomen Ridder, Don Quichot de la Mancha. Geschreven door Mignol de Cervantes Saavedra. En nu uyt de Spaensche in onse Nederlandsche tale overgeseet, Door L.V.B. Tot Dorerecht, Voor Jacobus Savry, woonende in 't Kasteel van Gent, Anno 1657.

Oftewel, pas een halve eeuw na de publicatie van de Spaanse editie kan het Nederlandse lezerspubliek van Cervantes' *Quijote* in vertaling kennis nemen. De vertaling van Lambert van den Bos zou zeven drukken beleven; de laatste dateert van 1732⁷. De belangstelling voor Cervantes' *Quijote* is daarna nimmer afgenomen in Nederland,

getuige de lange reeks vertalingen en (toneel-)bewerkingen⁸. Een bewerking van de hand van Jacob Campo Weyerman verscheen in 1746:

De Voornaemste Gevallen Van Den Wonderlyken *Don Quichot*, Door Den Beroemden *Picart Den Romelin*, En andere voornaame Meesters, in XXXI. Kunsthilten, na de Ufminutende Schilderyen van *Coppel*, In 't Koper Gebragt: Beschreeven Op Een' Vryen En Vrolyken Trant, Door *Jacob Campo Weyerman*; En door den Zelfden met Gedichten ter Verklaaring van Iedere Kunstprint, en het Leven van *M. De Cervantes Saavedra* Verrykt. Alles volgens het Omspronkelyk Spaansch. In 's Hage By *Pieter De Hondt*, M.D.C.C.XVI.

Dit werk is geen vertaling van een aantal episodes uit de *Don Quijote*, zoals wel eens is gesuggereerd⁹, maar bestaat, zoals op de titelpagina staat te lezen, uit 'verklaringen' in versvorm door Campo Weyerman van 31 gravures van verschillende kunstenaars naar een serie schetsen voor tapijten met voorstellingen uit de *Don Quijote* van de hand van de achttiende-eeuwse Franse schilder Charles-Antoine Coyne¹⁰, gevolgd door navertellingen in proza "op een' vryen en vrolyken trant" van de uitgebeelde episodes.

Cats' Heydinnetje

De receptie in Nederland van Cervantes' *Voorbeeldige Novellen* begint bij Jacob Cats' *Selsien Trou-geval wsschen een Spaens Edelman, ende een Heydinne; Soo als de selve edelman, ende alle de werelt doen geloofde*, opgenomen in de dichtbundel *'s Werelts Begin, Midden, Eynde, bestoten in den Trou-ringh, met den Prof-sieen van den selven* (Dordrecht, 1637); het is een vrije bewerking van de novelle *La Gitanilla* (*Her zigennerinnetje*) van Cervantes. In een aantekening bij vers 1425 lezen we dat Cats dit verhaal toeschreef aan "den vermaerden schryver doctor Pozzo"¹¹; Cervantes blijft onvermeld. Ook uit een brief aan Caspar Barlaeus, gedateerd 11 november 1633, blijkt dat Cats *La Gitanilla* beschouwde als zijnde van de hand van ene "Doctor Pozzo"¹². Het is vrijwel zeker dat Cats van Cervantes' novelle kennis genomen had via een Italiaanse vertaling, zoals afgeleid kan worden uit de vormen *Pozzo*, *Potzo* [Spaans: Pozol], *Ferdinando* [Spaans: Fernando] en Giomara di [Spaans: del] Menessez. In de Italiaanse vertaling werd het werk toegeschreven aan *doctor Pozo*. Deze foute toeschrijving kan worden verklaard als een misverstand, doordat Cervantes aan het eind van zijn novelle schrijft, dat toen in Murcia het huwelijk tussen Don Juan en Preciosa (zoals Constanza de Azavedo y de Meneses werd genoemd na haar ontvoering door een zigeunerin) was bezegeld, de dichters van de stad het avontuur bezongen: "en zo deed ook de befaamde *licenciado Pozo*, in wiens verzen de roem van Preciosa eeuwig zal duren"¹³.

Cats' *Spaens Heydinnetje* (Constance) genoot van meet af aan een ongekende populariteit en werd tot op de dag van vandaag veelvuldig herdrukt¹⁴. Op verzoek van Cats zelf deed Barlaeus in 1643 een Latijnse bewerking in 688 hexameters van het *Spaens Heydinnetje* het licht zien onder de titel: *Cheironantis, sive Virginis cuiusdam, ordinis merdicantium, quos Aegyptios quidam, vulgus Genitiles vocat (Itali Cianos, Asiaticci Sigaros appellans) & nobilis Hispani Matrimonium. Ubi Physiognomicae & Cheironantice artis, curioaque ordinis istius dogmata, ritus ac vivendi ratio explicantur*¹⁵.

In datzelfde jaar verscheen te Amsterdam een proza- en toneelbewerking van het verhaal van het zigeunerinnetje of heidinnetje Preciosa van de hand van M.G.F. [Matheus Ganzeb Tengmaggel]. *Het Leven Van Konstancie: Vraer of volgt het Toneelspel*,

De Spaensche Heidin. In zijn "Opdragt" schrift de bewerker dat het om een bekend verhaal gaat, daarbij verwijzend naar "de Spaensche artsjenmeester Pozo, de Heer Jacob Cats en juff. Katalina Verwers; van de welke de eerste het zelve beschreven, de andere gerijmt, de leste tot een spel te brengen, en op het toneel te vertoonen, gepoogt heeft"¹⁶. De oudst bekende uitgave van de toneelbewerking van Catharina Verwers Dusat dateert van 1644¹⁷; echter, op grond van de verklaring van Tengnagel is het aannemelijk dat er een eerdere uitgave geweest moet zijn.

Een andere bewerking voor het toneel verscheijnt in 1649 te Antwerpen bij Jacob Mesens: *La Gitanilla, Blij-gyndigh-Treur-spel Van Constantia (Dochter van Don Ferdinandus, d'Assenele Ridder van Calatrava, Ghenaemt het Spaens Heydinneken [...])*, door Geeraerd vanden Brande.

Naast de afzonderlijke bewerkingen, verscheen *La Gitanilla* ook gebundeld met andere novellen van Cervantes. In 1643 zijn de novellen *El celoso extremo (De jaloeerse Estrenaduren)*, *La ilustre fregona (De doortuchtige valenspoelster)* en *La Gitanilla* in Nederlandse vertaling verschenen onder de respectievelijke titels¹⁸:

[op de titelprent]
Den jaloeersen Carrizale. De Doortuchtige Dienstaeght. Nech Ruis Dins en Quixaire Princesse van Fidoire en Het Schoone Heydinneke. Vertaelt door F.V.S. Tot Delft, By Felix van Sambix inde Pepersteegh int vergulde Schryf-boeck.

[p. 3]
Den Ialoeersen Carrizale. Vertaelt uyt de Schriften van Michel de Cervantes Saavedra. Door F.V.S. Tot Delft, By Felix van Sambix, inde Pepersteegh in 't vergulde Schryf-boeck, Anno 1643.

[p. 93]
De Doortuchtige Dienstaeght Vertaelt uyt de Schriften van Michel de Servantes Saavedra. Door F.V.S. Tot Delft, By Felix van Sambix, inde Pepersteegh in 't vergulde Schryf-boeck, Anno 1643.

[p. 207]
De Gedenckeerde gheschiedenisse van Ruis Dias Spagniaer, ende Quixaire Princesse vande Molueques. Vertaelt uyt de Schriften van de Heer van Bellan. Door F.V.S. Tot Delft, enz.

[p. 263]
Het Schoone Heydinneke. Vertaelt uyt de Schriften van Michel de Servantes Saavedra. Door F.V.S., Tot Delft, enz.

Opvallend is de Franse vorm van Cervantes' voornaam, *Michel*. Aangezien de novellen reeds lang in het Frans vertaald waren, zijn de vier in de bundel van Van Sambix ongetwijfeld vertaald naar (een herdruk van)¹⁹

Les Nouvelles de Miguel de Cervantes Saavedra où sont contenues plusieurs rares Aventures, & memorables Exemples d'Amour, de Fidélité, de Force de Sang, de Jalouisie, de manuelle habitude, de charmes, & d'autres accidens non moins estranges que véritables. Traduites d'Espagnol en François. Les six premières par F. De Rossel. Et les autres six, par le Sr. D'Audiguer. Avec l'Histoire de Ruis Dias, & de Quixaire Princesse des Moluques, composée par le Sr. De Bellan. A Paris Chez Jean Richier, rüe S. Jean de Latran à l'Arbre verdoyant; Et en sa boutique au Palais sur le Perron Royal MDCXXV. Avec Privilege du Roy.

Op een titelblad in deze Franse uitgave komt die Franse naamsvorm ook voor: "Six Nouvelles de *Michel Cervantes*"²⁰.

In 1650 worden vier andere novellen van Cervantes gepubliceerd in een verzameling, waarbij nu wel expliciet vermeld wordt dat ze vertaald zijn uit het Frans door Felix van Sambix:

Het achtste deel Van de Tragedische ofte klaechlijke Historien [door Matteo Bandello]. Inhoudende thien waerachtighe Geschiedenissen, eenige hebbende een droevigh beginsel en blijde uitkomst; sommighe een vrolick begin, en droevich eynde. VVt de Francoysche [van Pierre Boileau, bijgenaamd Launay en François de Belleforest] in de Nederlandische Tale overgheset. Door F.V.S..Tot Utrecht, Gedruckt voor Simon de Vries, Boeckverkooper onder de Laekensnijders int Paradijs. 1650.

Hierin komen van Cervantes, die overigens niet wordt genoemd, de volgende *Voorbeeldige Novellen* voor: *Nevrouw Cornelia, De kracht van het bloed, De edelmoedige minnaar (El amante liberal)*, en *De twee jonkvrouwen (Las dos doncellas)*²¹. Van de eerstgenomede novelle, *Nevrouw Cornelia* ziet een toneelbewerking door Jan Zoet het licht in 1650, van *De twee jonkvrouwen* verschijnt er een, bewerkt door Johannes Elinck, in 1688²². Een blijspelbewerking door Johan van Meeckeren naar Felix van Sambix' vertaling van *De doortuchtige valenspoelster*, wordt in 1714 in Amsterdam gepubliceerd als *De Doortuchtige Dienstboden*.

Van Sambix was niet de enige die Cervantes' *Voorbeeldige Novellen* vertaalde: in 1658 rolde in Amsterdam de vertaling uit het Spaans van G. de Bay van *Rinconete en Cortadillo, Het bedrieglijke huwelijk (El casamiento enginoso)* en *De samenspraak tussen de honden Cipión en Berganza (El coloquio de los perros)* van de pers onder de titel²³.

Monopodios Hol, Of 't Leren, Bedrijf, en Oeffening Der Gaudieren, haer onrust en scheimereijen. Alsmede 't Bedrieghlick Houwelick, En Philosophische 'sSamenspreck, van twee Gaehtuys-honden. Waer in van verscheyden Ampten en Staten seer kinthigh ghandelt werdt. In 't Spaens beschreven door *Michel de Servantes Saavedra*. Vertaelt door *G. de Bay*...

en in 1731 verscheen in twee delen de eerste uitgave van Benjamin van der Meers vertaling uit het Frans van de novellen *De doortuchtige valenspoelster, De edelmoedige minnaar, Het zigeunermeisje, De kracht van het bloed, Het bedrieglijke huwelijk, De samenspraak tussen de honden Cipión en Berganza, De engelse Spaanse (La española inglesa), De twee jonkvrouwen, De jaloeerse Estrenaduren* en *Nevrouw Cornelia*, in²⁴:

Vermaekelyke Minneren, Bestaende in Ongehoorde ontmoetingen, wonderlyke onzwervingen en zelzame uitkomsten. In 't Spaansch beschreven door *Michael de Cervantes*, Schryver der Historie van Don Quichot de la Mancha. En nu in zuivere Nederduitsehe Taale vertaalt, en met verscheidde vaezen verrijkt Door B.V.D.M...Te Amsterdam [...]. MDCCXXXI.

De novelle *El licenciado Vidriera (De licentiaat van glas)* van Cervantes werd merkwaardigerwijs niet in het Nederlands vertaald in de zeventiende en achttiende eeuw²⁵.

Niet alleen van Cervantes' novellen verschenen er bewerkingen voor het toneel; ook verschillende episodes uit de *Don Quijote* inspireerden toneelschrijvers. Zo is Jan Soolmans' vaudeville, getiteld *De verzende ontvoering van de Gravin Trifaldi door de dolende Ridder Don Quichot de la Mancha* (Amsterdam, 1679), gebaseerd op de hoofdstukken XXXVI tot XLII uit het tweede deel van de *Don Quijote*. De episode die daarop volgt, waarin wordt beschreven hoe Sancho Panza het bestuur van het eiland *Barataria* op zich neemt, werd door Simon van der Cruyssen bewerkt tot het blijspel *Het Gouvernement Van Sanche Panche op het eyland Barataria* (Amsterdam, 1681); dezelfde episode diende als uitgangspunt voor Guilielmus Ignatius Kerrier's muzikale klucht *'t Gouvernement Van Sancho Panca In 't Eyland Barataria ...* (Antwerpen, 1700). In 1682 bewerkte Cornelis Wils het verhaal over de brandloft van Camacho (tweede deel, hoofdstukken XX-XXI). Deze zelfde episode werd met overweldigend succes door Pieter Langendyk bewerkt tot de klucht *Don Quichot Op de Brandloft Van Kamacho* (Amsterdam, 1712). Ook in de negentiende en twintigste eeuw genoot dit blijspel een grote populariteit²⁵.

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat in de Nederlanden de belangstelling voor Cervantes aanmerkelijk later ontstond dan in Frankrijk, Italië, Duitsland en Engeland. De vertaalachteit concentreerde zich in de Noordelijke Nederlanden (Holland), waar, in tegenstelling tot de Zuidelijke Nederlanden, dankzij de economische welvaart vanaf het begin van de zeventiende eeuw het artistieke leven opbloede²⁷. Die vrij late belangstelling voor Cervantes was ongetwijfeld het gevolg van de anti-Spanse gevoelens in het Holland van de eerste decennia van de zeventiende eeuw²⁸. Pas rond de jaren '40 begint Cervantes bekend te worden bij het Nederlandse publiek; niet vanwege zijn *Don Quijote*, heiligen men zou verwachten, maar door enkele van zijn *Novelas ejemplares*, voor het eerst vertaald in 1643²⁹. En de eerste complete vertaling van de *Quijote* dateert, zoals we hebben gezien, van 1657.

Vooral bewerkingen voor het toneel van enkele novellen en episodes uit de *Quijote* genoten een grote populariteit. Dit is niet zo verwonderlijk wanneer men bedenkt dat in Amsterdam het theaterleven een periode van bloei doormaakte, en waar, vooral vanaf de jaren '40 van de zeventiende eeuw naar het Nederlands vertaalde of bewerkte toneelstukken van Spaanse dramaturgen als Lope de Vega, Calderon en vele anderen ten tonele werden gevoerd³⁰. Daarna is er een nimmer aflatende belangstelling voor het werk van Miguel de Cervantes, getuige het grote aantal Nederlandse vertalingen en bewerkingen, en uitgaven van Franse vertalingen³¹.

Noten

- De gegevens over de Spaanse uitgaven in de Zuidelijke Nederlanden komen uit Jean Peeters-Fontainas, *Bibliographie des impressions espagnoles des Pays-Bas méridionaux*, vol. I, Nieuwkoop, 1965.
- Bij deze Antwerpse uitgave werden de niet verkochte exemplaren van de Brusselse editie van Jean Mommaert uit 1662 van een nieuwe titelpagina voorzien.
- Jean Peeters-Fontainas, *op. cit.*, nummers 227-229 en 231-238.
- Apud R. Rooses, "Don Quichotte dans la littérature néerlandaise aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Les lettres romanes*, II (1948), p. 48-49.
- Voor de vertalingen raadplege men Leopoldo Rius, *Bibliografía crítica de las obras de Miguel de Cervantes Saavedra*, vol. I, New York: Burt Franklin, 1970 (reprint), de hoofdstukken XII-XVII, p. 205-370.

- Cf.* Rius, *op. cit.*, nummers 886-889, p. 330-331.
- Cf.* Prosper Arents, *Cervantes in het Nederlands*, Gent, 1962, p. 1-15.
- Arents, *op. cit.*, p. 1-15.
- Bijvoortbeeld door Rius, *op. cit.*, p. 308-309.
- Zie Rooses, *op. cit.*, p. 49-50. Over deze schilder schrijft Campo Weyerman in zijn voorwoord (p. XIX) het volgende: "De Heer Coypel, eerste Schilder des Konings van Vrankrijk [...] tekende en schilderde de *Voornameste Bedrijven* van Don Quichot, en van Sancho Pança, die tot *Eerwonderlig Talereleien* aangepreeld zyn. De beroemde Piant, gezegd de Romein, bragt die gedeelelyk int koper, en de overige wierden voltooid, door 't Puit van dezzeelis *Leeringen*: zynde dus de Kunstspraken, gelyk zy hierachter vertoonnd worden, echte Albeeldzelen van die beroemde Schilderzen".
- Cf.* Jacob Cats, *Het Spaens Heynereyde*. Met inl. en aant. door H.J. Vieu-Kuik, Se druk, Den Haag: M. Nijhoff, 1980, p. 87.
- Jacob Cats, *op. cit.*, p. 12.
- Miguel de Cervantes Saavedra, *Voorbedidige Nouellen*. Vertaald door Eugène de Bock, Amsterdam: G.A. van Oorschot, 1966, p. 72. In zijn editie van Cervantes' *Novelas Ejemplares* (Madrid, 1948, p. 129) schrijft F. Rodríguez Martín dat het hier vermoedelijk gaat om Francisco del Pozo, die in 1602 in Murcia vol waardening sprak over Lope de Vega's toneelstuk *El Yemeno Saludable*.
- Cf.* Prosper Arents, *op. cit.*, p. 123-138.
- In *Faces Augustas, sine Poemata, Quibus Illustrares Nuptiae, a Nobili & Illustri viro, D. Jacobo Catso, Eg. & Praepol. Hol. ac Frisiae Occidentalis Ord. Syndico, anteahe Belgicis versibus conscriptae, Jam a Caspare Barbaeo & Cornelio Boyo Latino Carmine celebrantur*, Dordrecht, Sumptibus Mathiae Havii et Typis Henrici Essaeli, Anno 1643; H. Smilde, *Jacob Cats in Dordrecht*, Groningen, 1938, p. 267.
- Apud Arents, *op. cit.*, p. 139. Hiervan verschenen herdrukken in 1643 en 1657; de toneelbewerking werd bovendien nog herdrukt in 1671, 1677, 1718 en 1753. Arents, *op. cit.*, p. 140-142. Uit het feit dat in de prozabewerking van Teningnagel het gezelschap van Preciosa een uitstapje naar Frankrijk maakt, gedateerd in 1608, tijdens het koningschap van Hendrik van Bourbon, meent Teringnagel te kunnen concluderen dat de bewerkte gebruik maakte van een Franse vertaling (*cf.* "Las Novelas ejemplares de Cervantes en la literatura neerlandesa del siglo XVII", in *Revista de Filología Española*, XXXII (1948), p. 195).
- Arents, *op. cit.*, p. 143.
- Het is niet bekend of met de initialen *F.V.S.* Felix van Sambix vader of zoon wordt bedoeld. De vader stierf in 1642 te Delft, waar hij, nadat hij uit zijn geboortestad Antwerpen was weggevloden, aanvangelijk het beroep van "francose" schoolmeester had uitoefend. In het *Nieuw Néerlandisch biografisch Woordenboek*, deel 5, onder red. v. P.C. Molhuysen, P.J. Blok en L. Knaapert, Leiden 1921, schrijft E. Wiersum: "Felix van Sambix's naam komt voor onder de initialen *F.V.S.*, vaak op Nederduytsche, uit het Frans vertaalde werkes" (p. 653).
- Cf.* Rius, *op. cit.*, nummers 886-889, p. 330-331.
- Rius, *op. cit.*, p. 330.
- Cf.* Prosper Arents, *op. cit.*, n° 167, p. 121.
- Cf.* Arents, *op. cit.*, p. 145-148.
- De Bay schreef ook nog een vervolg op de *Santegrak*, onder de titel *'t Leven en Bedrijf van Duc d'Albas Hond en 't Prinsesche Tooverhal* (1658); *cf.* J. Terlingen, "Une suite du *Coloquio de las Perros* de Cervantes", in: *Neophilologus*, XXXIV (1950), p. 193-206.
- Dit werk beleefde een tweede en derde druk in respectievelijk 1733 en 1764; *cf.* Arents, *op. cit.*, p. 113-119.
- Pas in 1949 verscheen er een vertaling van een fragment van deze novelle in *Vertellingen van Cervantes*, samengesteld en vertaald door A.L. Constandse; de eerste volledige vertaling is, bij mijn weten, die van de hand van Eugène de Bock, in: Miguel de Cervantes Saavedra, *Voorbedidige Nouellen*, Amsterdam: G.A. van Oorschot, 1966.
- Voor de vele uitgaven van dit blijspel raadplege men Arents, *op. cit.*, p. 89-102.
- Volgens Rooses, *op. cit.*, p. 46, geldt voor deze periode dat "la décadence des lettres flamandes est alors générale. [...] la littérature avait fléchi dans les Pays-Bas du Sud".
- De Schipper begint zijn studie over *Flandres y su leyenda negra* met de volgende woorden: "Una aviancha de canciones, caricaturas y dibujos e incluso pñituras, parafictos y raritados tomaron en el siglo XVI a los españoles como blanco durante ochenta años, imputándoles las más diabólicas intenciones y

- actos de tirania' (in: *España: 1492?, Dilogos Hispánicos*, No 11. Edición al cuidado de Maxim. P.A.M. Kerthof e.a., Amsterdam, 1993, p. 115). Poethieke schrift in zijn dissertatie *De vrede van Manzer* ('s-Gravenhage, 1948, p. 106) dat 'de 'Hispaniteit' voor onze 17de-eeuwers overwegend een vijfde element' was. Zie voor de anti-Spaanse gevoelens in de zestiende en zeventiende eeuw ook S.A. Vosters, *Spanje in de Nederlandse literatuur*, Amsterdam, 1955, p. 10, 15, 20, 27, enz.
29. Zie ook Juan Terlingen, *Las Novelas ejemplares* [...], (gecht. art.), p. 189-205.
30. Zie J.A. van Praag, *La comedia española aux Pays-Bas au XVIIe et au XVIIIe siècle*, Amsterdam, 1922.
31. Cf. Riens, *op. cit.*, nummers 472, 476, 477, 478, 483, 488, 491, etc.

Van ridders en andere Dordtse helden

De *Don Quichot*-vertaling van Lambert van den Bos

RIETJE VAN VLIET & MARCO DE NIET

Het 'Selsaem trou-geval tusschen een Spaens edelman, ende een heydinne', dat Jacob Cats beschreef in zijn *Trou-tringh*, werd voor het eerst in 1637 te Dordrecht op de peis gelegd; de eerste Nederlandstalige *Don Quichot* werd 20 jaar later eveneens te Dordrecht gepubliceerd. Dat is geen toeval. Op initiatief van Jacob Cats hadden Dordtse dichters, geleerden en kunstenaars een kring gevormd, die bijeenkwam in de Zwijn-drechtse Waard in het slot Dovelstein. Deze kring, waarin 'niet minder kunstliedje, maar wel veel minder begaafdheid gevonden werd dan in de Muiderkring', was redelijk hecht: de dichter-vrienden schreven bijvoorbeeld vele drempeel- en gelegenheidsgedichten voor elkaar. Lambert van den Bos, de eerste vertaler van de avonturen van de dolende ridder, vervulde zesien jaar lang, van 1655 tot 1671, een prominente rol in dit Dordtse culturele milieu². Vanzelfsprekend bespraken deze liehhebers en navolgers van Cats uitvoerig diens *Spaens heydinnetje* tijdens een of meer van de bijeenkomsten en het is heel wel mogelijk dat de ongetwijfeld enthousiaste besprekingen Van den Bos ertoe hebben aangezet de vertaling van de *Don Quixote* ter hand te nemen. Met belangstelling zal de Dordtse vriendenskring over de schouders van Van den Bos meegekeken hebben, toen hij de laatste hand legde aan de vertaling, die in 1657 onder de titel *Den verstantigen woomen ridder, Don Quichot de la Mancha* door Jacobus Savry op de markt werd gebracht.

Als in zo vele steden stelden ook de zeventiende-eeuwse patriciërs in de oudste stad van Holland er een eer in kunstbeschermers en kunstbeoefenaars te zijn. De drosten aldaar waren geluisvest in slot Dovelstein en zij stelden het open voor de cultuurminnende elite. Vanaf 1631 was Cornelis van Beveren drost. Onder zijn leiding kende de kring een grote bloei, al bleef het bij "cleyne buccakens, cleyne talenten"³. Overigens was Van Beveren niet de enige maecenas; de Dordtse patriciërs Pompe van Meerdervoort⁴ en Brandvriek stelden eveneens hun deuren open voor hun stadgenoten. Om een idee te krijgen van de culturele kring waarin Lambert van den Bos verkeerde en in welks sfeer de vertaling tot stand kwam, volgt eerst een beeld van de leden van het Dordtse gezelschap⁵.

Cornelis van Beveren, die zelf heel wat Nederlandstalige verzen op zijn naam heeft staan, en met wiens zoon Lambert's dochter later zou trouwen, ontving op zijn slot onder

andere de Dordtse praeceptor Pieter van Godewyck⁶, dichter van Catsaanse verzen. De predikant Jacobus Lydius was er eveneens gast aan huis; hij baarde in 1671 opzien met zijn anti-papistische werk *Den Roomscien Uylen-Spiegel*. De roemruchte Mathijs van der Merwe, heer van Clootwijk, maakte ook deel uit van de Dordtse kring. Zijn Ovidiaanse dichtwerk *Uylreusers oorlog ofte Roomse Min-trionfen*, in 1651 geschreven naar aanleiding van zijn Grand Tour naar Rome, genoot grote bekendheid; wegens het vermeend zedenschendende karakter werd het werk verboden en desondanks (of: daardoor) vele malen herdrukt⁷. Als beste der Dordtse dichters noemt Te Winkel mr. Johan Cornelisz van Someren, geboren Dordtenaar. Deze verliet in 1655 de stad om pensionaris te Nijmegen te worden; zijn verzen waren eveneens op Jacob Cats geïnspireerd. Andere gasten waren: de rechtsgeleerde Adriaen van Nispen⁸, Roeland Carpenter (schepen van Dordrecht)⁹, Willem van Blijenbergh (theoloog en filosoof)¹⁰, en de leerling van Rembrandt, Samuel van Hoogstraten¹¹.

Het waren niet alleen mannen die in de Dordtse School de dienst uitmaakten. Van een groot aantal vrouwen weten we dat zij Dovelstein bezochten. Aan het hoofd van de Dordtse dichtersessen stond Margaretha van Godewyck, dochter van de hiervoor genoemde Pieter van Godewyck. Zij beheerste de moderne en klassieke talen, en beoefende ook het Hebreeuws. Haar werk kenmerkt zich door een thematiek, verwant met die in Lambert's werk: vaderlandse helden, koophandel en zeevaart, Frederik Hendrik, de Engelse koning Karel I, de verachte Oliver Cromwell enzovoorts. Zij werd door haar tijdgenoten vergeleken met Anna Maria van Schurman, die dikwijls in Dordt verbleef¹². Andere graag geziene gasten waren Agneta Colwa¹³, Anna van Blootland,¹⁴ Catharina van Muylwijk¹⁵, Cornelia Blanckenburg¹⁶, Maria de Wit¹⁷, Catharina en Wilhelmina Oem¹⁸, Anna van Beverwijk¹⁹ en Maria Margaretha van Akkerlaecken²⁰.

Het Dordtse dichtersgezelschap kreeg in de geschiedschrifving weinig lovende woorden toebedeeld. In de zeventiende eeuw was er sprake van een rivaliteit tussen Amsterdammers en de Dordtenaren. Vondel was voor de laatsten een dankbaar mijspunt. Zo dichtte Lambert van den Bos in 1647 zijn *Geest vande coningn Elisabeth*, gericht tegen Vondels martelaarsstrama *Maria Stuart* (1646). In de bundel *Landi-Levens-lof* (1698)²¹ van de Amsterdamsche schouwburgregent Jan Koenerding is aantal gedichten opgenomen van Lambert van den Bos, gericht tegen Vondel (evenals gedichten van Vondel tegen Koenerding en tegen Westerbaen)²².

Later, in de negentiende en twintigste eeuw, werd er eveneens weinig goeds gezegd van de Dordtse dichters. De geringe waardering hadden ze vooral te danken aan hun stichtelijke verzen, hun Catsaanse rijmelarij, hun vele vertalingen en navolgingen en de geringe oorspronkelijkheid in hun werk.

Zeker in het laatste kwart van de zeventiende eeuw heeft het verval zich ingezet in de produktieve Dordtse kunstbeoefening. Na 1676 verwaarloosde de stadsregering haar uitnemende bibliotheek; ze verleende geen giften meer voor de opdrachten van geschriften. De mecenaten van voorheen waren jiddele magistraten geworden. De roem van de Illustre School, en daarmee de bloei van filologie, theologie, kunst en letterkunde, was geheel verdwenen. Bovendien stond het toneel op voet van oorlog met de kerkeraad in Dordrecht: van een bloeiend toneelleven kon dan ook niet langer sprake zijn.